

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Jaarlijkse hongerseizoen valt samen met arbeidspiek

Foeken, D.W.J.

Citation

Foeken, D. W. J. (1993). Jaarlijkse hongerseizoen valt samen met arbeidspiek. *Geografie: Vaktijdschrift Voor Geografen*, 2(6), 15-17. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4659>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4659>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Jaarlijkse hongerseizoenen valt samen met arbeidspiek

Anders dan in gematigde streken worden de seizoenen in de tropen niet in de eerste plaats bepaald door temperatuur, maar door de hoeveelheid regen. Het afwisselen van natte met droge periodes leidt in veel landen tot jaarlijks terugkerende perioden van voedselschaarste: 'het hongerseizoen'. Dit seizoen valt bovendien samen met de periode waarin land danwel veestapel de meeste aandacht behoeven. Boeren in Afrika hebben verschillende mechanismen ontwikkeld om de meest negatieve effecten van deze seizoensmatigheid te ontlopen.

DICK FOEKEN

De auteur is werkzaam bij het Afrika-Studiecentrum te Leiden

Sinds de grote droogte die de Sahel in de eerste helft van de jaren zeventig trof, is in veel Afrikaanse landen voedselhulp een regelmatig terugkerend verschijnsel geworden. Bij het lenigen van de ergste nood vergeten hulpverleners snel dat voedselschaarste van oudsher een jaarlijks terugkerend verschijnsel is. Deze periode wordt veelal aangeduid als het 'hongerseizoen'. Voor de akkerbouwers is de natte tijd een schrale periode. Herdersvolken hebben het juist zwaarder in de droge maanden. Veel volken hebben hun leven aangepast aan de cyclus van een nat en een droog seizoen. In akkerbouwende gemeenschappen wordt voedsel schaarser naarmate het droge seizoen vordert. De voedselvoorraad van de laatste oogst raakt uitgeput. Als de eerste regens komen hebben veel boeren helemaal geen voedsel meer en zijn gedwongen voedsel te kopen juist als de prijzen het hoogst zijn. Met de regens begint ook de agrarische kalender: de grond moet bouwrijp gemaakt worden, gevolgd door zaaien, wieden en oogsten. Dit is een periode van veel en zwaar werk, maar tegelijkertijd een periode van voedselschaarste en honger. Vooral vrouwen en kinderen raken ondervoed en zijn daardoor vatbaar voor ziekten. Met het binnenhalen van de oogst wordt de situatie weer beter. Het droge

Tijdens de droge tijd halen vrouwen water uit een kuil in een drooggevalle rivierbedding een zware en tijdrovende bezigheid

Foto Manjke Veldhuis

seizoen is dan begonnen en ceremonies en feesten vinden plaats. Daarna begint de cyclus weer van voren af aan. De afwisseling van natte en droge seizoenen die aan dit (vereenvoudigde) scenario ten grondslag ligt, heet *klimatologische seizoensmatigheid*. In tegenstelling tot de gematigde breedtes waar wij leven worden de seizoenen in de tropische landen niet primair bepaald door fluctuaties in temperatuur en zonneshijns, maar in neerslag. Er zijn drie typen tropisch klimaat: zonder droge periode, met één droge periode (unimodaal klimaat) en met twee droge periodes (bimodaal klimaat). In principe is een bimodaal klimaat gunstiger voor een boer dan een klimaat met slechts één droge periode. In een bimodaal klimaat zijn immers twee oogsten per jaar mogelijk. In de praktijk echter zijn de 'korte regens' tussen de twee droge periodes meestal dermate onbetrouwbaar dat er in de meeste jaren toch slechts één oogst wordt gerealiseerd.

Ongelijk

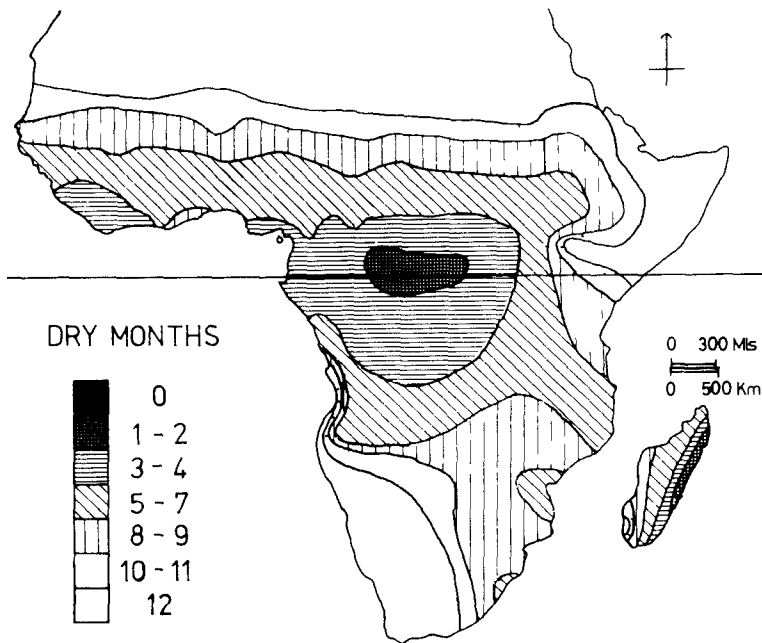
De afwisseling der seizoenen beïnvloedt het leven van de Afrikaanse boeren op verschillende manieren. In de eerste plaats is de hoeveelheid in de landbouw te verrichten arbeid zeer ongelijk over het jaar verdeeld. In het algemeen is voor akkerbouwers de natte en het begin van de droge tijd een drukke periode. Wieden is het zwaarste werk. Samen met het oogsten van vroegrijpe gewassen en het zaaien of planten van één of meer late gewassen maakt dit het midden van de natte tijd tot een arbeidspiek. Veelal zijn het de vrouwen die het zware wiewerk verrichten. Omdat ook andere taken in de voedsellandbouw en in het huishouden het hele jaar doorgaan, komen tijdens de arbeidspiek de huishoudelijke taken, inclusief het bereiden van maaltijden en de verzorging van de kinderen, in het gedrang.

Veel Afrikaanse boeren produceren onvoldoende voedsel om het gezin het hele jaar te voeden. Wanneer de eigen voedselvoorraad voor de aanvang van de natte tijd is uitgeput, moeten de boeren extra inkopen. Maar voedsel is in deze tijd van het jaar relatief schaars en dus duur. De grote energiebehoefte tijdens de regentijd maakt het eigenlijk noodzakelijk meer te eten dan normaal, maar met name in de armere boerenhuishoudens is daar het geld niet voor. Het gevolg is dat in de actieve periode minder gegeten wordt, resulterend in gewichtsverlies, een slechtere gezondheid en een grotere vatbaarheid voor allerlei ziekten en kwalen, zoals malaria, diarree, overgeven en ondervoeding. Dit is vooral ernstig voor jonge kinderen, omdat het de groei negatief beïnvloedt.

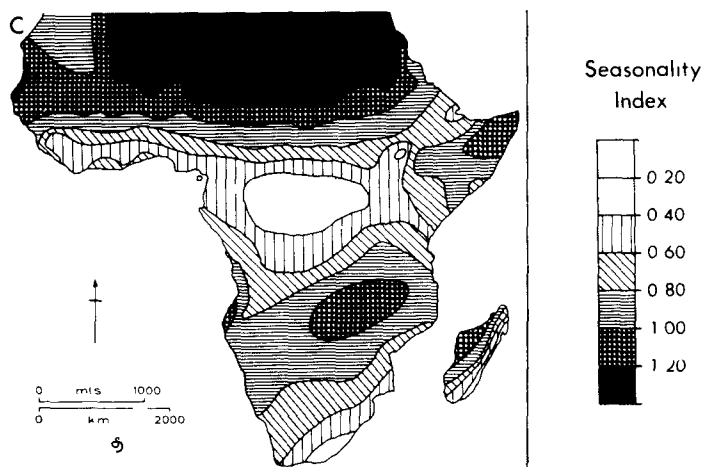
Evenals bij de akkerbouwers gaan ook bij de (nomadische) veehouders tijden van voedselschaarste samen met de noodzaak van extra arbeid. Bij de veehouders is de droge tijd belastend. Het zwaarste en meest tijdrovende werk is dan het water geven van de dieren. Dikwijls moeten in de brandende zon diepe gaten in droge rivierbeddingen gegraven worden waaruit het water omhooggehaald wordt. In pastorale samenlevingen zijn het de mannen die dat doen.

Risicospreiding

Van oudsher hebben akkerbouwers hun agrarische prak-

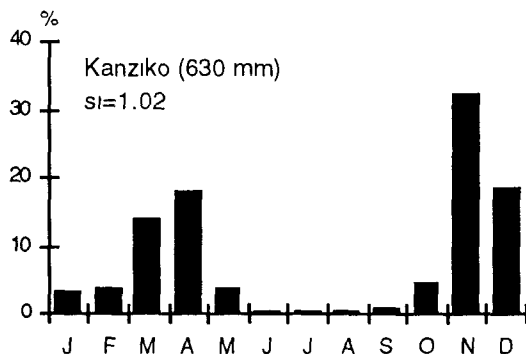
Figuur 1. Sub-Sahara Afrika gemiddeld aantal droge maanden per jaar (Bron Walsh 1981)

Figuur 2. Sub-Sahara Afrika Seasonality index (Bron Walsh 1981)

tijken zodanig georganiseerd dat de kans op voedsel het hele jaar door maximaal is. Dat kan op allerlei manieren, die allemaal onder de noemer agrarische risicospreiding vallen. Een eerste mogelijkheid is landbezit (of toegang tot land) verwerven in verschillende agro-ecologische zones, waardoor verschillende gewassen kunnen worden verbouwd en/of op verschillende tijden in het jaar kunnen worden geoogst. Een tweede aanpassing betreft de keuze van bebouwingstechnieken, variërend van eenvoudige technieken als het verkleinen van de afstand tussen de planten tot irrigatie indien water beschikbaar is. Ook een zorgvuldige gewaskeuze kan het risico op schaarste verkleinen: het verbouwen van meerdere gewassen, met

Figuur 3. Maandelijks gemiddelde neerslag als percentage van het gemiddeld jaartotaal twee Keniaanse regenstations met een hoge (links) en een lage (rechts) 'seasonality index'

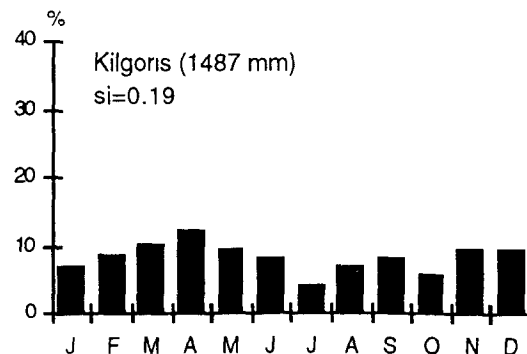

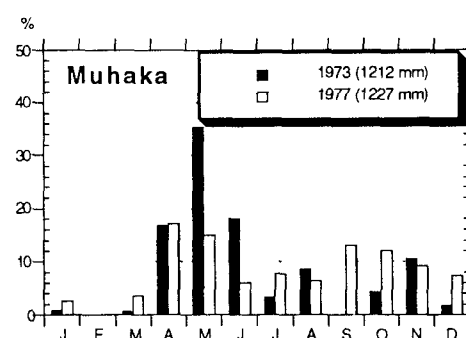
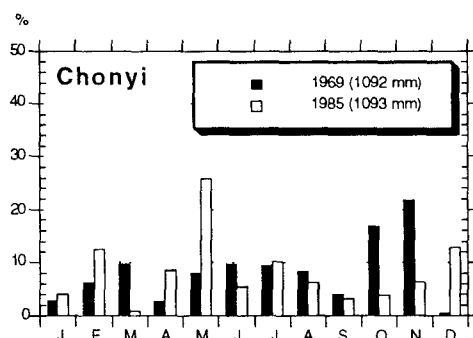
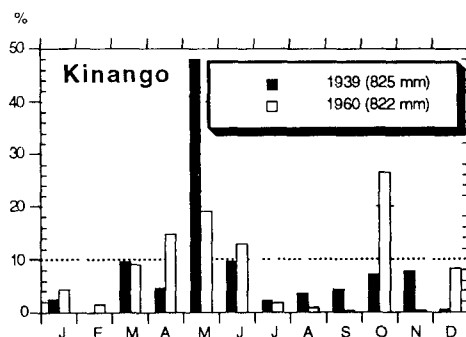
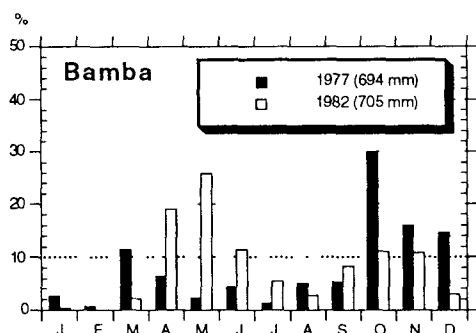
Seasonality Index

Er zijn verschillende manieren om klimatologische seizoensmatigheid te meten. De meest simpele is het optellen van het gemiddeld aantal 'droge maanden' per jaar, waarbij een droge maand gedefinieerd wordt als een maand met een gemiddelde neerslag van minder dan honderd millimeter (figuur 1). Hoewel in de gematigde zones waar wij leven een maand met een dergelijke hoeveelheid neerslag zeker niet als 'droog' zou worden aangemerkt, ligt dat in de tropen anders in verband met de zeer hoge verdamping. Een tweede, wat nauwkeuriger maat is de zogenoemde seasonality index, waarbij rekening wordt gehouden met de neerslagvariabiliteit door het hele jaar heen. Dit indexcijfer geeft aan hoe de regenval over een jaar verdeeld is. Het (theoretische) minimum is nul. In dat geval valt er in iedere maand gemiddeld precies even veel neerslag. Het (theoretische) maximum is 1.83, waarbij alle neerslag in één maand valt. In figuur 2 zijn deze indexcijfers uitgezet voor heel Afrika. Voorbeelden van een neerslagstation in een gebied met een relatief hoge en een station met een relatief lage seasonality index, beide in Kenia, zijn opgenomen in figuur 3.

De berekening van de seasonality index is gebaseerd op meerjarige gemiddeldes. Dit compenseert de fluctuaties in neerslagverdeling per jaar. Niet alleen kunnen jaren sterk verschillen wat betreft de totale hoeveelheid neerslag, ook de verdeling van de neerslag over de maanden van het jaar is niet gelijkmatig. Hoe de neerslag per jaar kan wisselen is zichtbaar in figuur 4. De neerslagverdeling in twee verschillende jaren met een gemiddelde totale regenval is weergegeven in vier neerslagstations in Coast Province, Kenia. Zelfs een jaar met een 'normale' totale regenval garandeert geen 'normale' verdeling over het jaar.

verschillende lengtes van het groeiseizoen; het verbouwen van droogte-resistente voedselgewassen, zodat men altijd verzekerd is van een oogst; of het verbouwen van handelsgewassen, zodat voedsel gekocht kan worden. Een goed voorbeeld van dit laatste zijn de kokospalmen langs de Oostafrikaanse kust. Deze bomen kunnen het hele jaar door geoogst worden en een palm blijft zelfs produceren tijdens een droog jaar. Tenslotte is het voeren van een gemengd bedrijf een optie. Zuivelproducten vormen niet alleen een goede aanvulling op het vaak nogal eenzijdige dieet, maar dieren vormen tevens een verzekering voor slechte tijden: ingeval van voedseltekorten kunnen ze worden verkocht teneinde voedsel te kopen. Dit zijn allemaal *preventieve mechanismen*: er op gericht om de problemen van seizoensmatigheid te voorkomen. De 'klassieke' methode van nomadische veehouders om seizoensrisico's zo veel mogelijk te spreiden is de twejaarlijkse migratie naar weidegronden. Door allerlei

Figuur 4. Vier regenstations in Coast Province, Kenia de neerslag per maand als percentage van het jaartotaal voor twee geselecteerde jaren

oorzaken is deze levenswijze echter steeds meer onderdruk komen te staan. Andere preventieve mechanismen zijn nogal beperkt. Er zijn voorbeelden van veehouders in de Sahel die de fok van hun dieren zoveel mogelijk over het jaar trachten te spreiden, zodat een groot deel van het jaar melk beschikbaar is. Dat is alleen mogelijk als men over verschillende soorten vee beschikt. En zelfs dan kan dit nog niet het hele jaar door. Het hoeden van vee van anderen in ruil voor voedsel kan ook gezien worden als een strategie ter voorkoming van seizoenstekorten.

Een andere traditionele verzekering tegen seizoenproblemen vormt het sociale netwerk van een huishouden. Dit kan vele vormen aannemen. Zo kent men in moslimsamenlevingen de 'graan-tiende', waarmee de gemeenschap direct na de oogst het graan herverdeelt. Ook patroon-cliëntrelaties, waarbij mannen regelmatig arbeid verrichten voor rijke(re) boeren in ruil voor geld of voedsel, komen veel voor in moslimsamenlevingen. *Gift giving relationships* vormen een andere sociale verzekering tegen seizoenproblemen. De gift dient zowel als een middel om prestige te verwerven als een garantie tegen mogelijke toekomstige tijden van ontbering.

Inkomensverwerving

Agrarische risicospreiding en sociale netwerken als verzekeringsmechanisme zijn nog steeds wijdverbreid in Afrika. Toch hebben deze twee preventiemechanismen steeds meer plaats moeten maken voor het overschakelen naar andere economische activiteiten. Grofweg kan dit vier vormen aannemen. De eerste is al even genoemd en betreft commercialisatie van de landbouw. Echter, de boer blijft dan afhankelijk van de grillen van moeder natuur en de prijsontwikkeling op de wereldmarkt. Meer zekerheid verschaft inkomensverwerving buiten de landbouwsfeer: thuisnijverheid, handelsactiviteiten en loonarbeid. In veel boerenhuishoudens in Afrika verwerven één of meer leden van het huishouden een inkomen buiten de landbouw. Legio zijn de voorbeelden van mannen die naar de stad zijn gemigreerd om daar geld te verdienen. Uiteindelijk is een inkomen uit een vaste baan de meest zekere bron van inkomsten en daarmee

de beste verzekering tegen seizoenproblemen. In de praktijk blijken aan deze zekerheid ook haken en ogen te zitten. Wat de man verdient bereikt niet altijd het huishouden en ook al is dat wel het geval dan wil dat nog niet zeggen dat alle leden van het huishoud daar dan ook van profiteren.

Als bovengenoemde preventieve mechanismen niet voldoende blijken om seizoenproblemen en in het bijzonder een voedseltekort te voorkomen, zijn ad-hoc maatregelen nodig om het hoofd boven water te houden. Er bestaat min of meer een hiërarchie van dergelijke *curatieve mechanismen*. Allereerst kunnen boeren proberen alternatieve voedselbronnen aan te boren, bijvoorbeeld door het consumeren van zelfgeplante *famine foods*, zoals cassave, of door het zoeken naar voedsel dat in het wild groeit. Een veel voorkomend verschijnsel is ook dat voedsel gerantsoeneerd wordt. In sommige delen van Afrika is het volstrekt normaal dat er in het 'moeilijke' seizoen slechts één maal per dag, of minder, gegeten wordt. Ook worden de porties per maaltijd kleiner, worden er minder ingrediënten per gerecht verwerkt of meer water toegevoegd.

Naast deze mechanismen in de sfeer van de voedselconsumptie is het aanboren of exploiteren van eerder genoemde sociale netwerken een andere vorm van seizoenaanpassing in de curatieve sfeer. Ook kan men trachten op zeer korte termijn wat geld te verdienen door tijdelijk te gaan werken bij een boer in de omgeving die het wat beter heeft. Dat bergt echter het gevaar in zich dat de eigen boerderij in de knel komt. Gezinnen die uit al deze mechanismen nog geen voldoende inkomen weten te verwerven gaan er vaak toe over vee, persoonlijke bezittingen (juwelen), of zelfs land te verkopen. Hiermee zijn we echter in het vage overgangsbied gekomen tussen jaarlijks terugkerende 'seizoenstress' en de problemen die voortkomen uit een droog jaar. Bij nog verdergaande maatregelen, zoals migratie van het hele huishouden of hulp van buitenaf, is er in de regel geen sprake meer van 'normale' seizoenstekorten, maar van aanhoudende droogte.

Literatuur

Walsh, R.P.D. (1981) *The Nature of Climatic Seasonality* In R Chambers e a., red., *Seasonal dimensions to rural poverty* Londen Francis Pinter

Etniciteit in de politiek

Leidt Afrikaanse democratisering

Etniciteit heeft altijd een centrale rol gespeeld in de Afrikaanse politiek. Politieke leiders hebben in het verleden hun machtsbasis steeds gevonden binnen hun eigen volk. Vanwege de etnische tegenstellingen zijn velen pessimistisch over het welslagen van de golf van democratisering die op dit moment Afrika overspoelt. Hoe 'etnisch' stemden bijvoorbeeld de Kenianen en Kameroenezen tijdens de algemene verkiezingen in hun landen in 1992?

DICK FOEKEN EN TON DIETZ

Dick Foeken is verbonden aan het Afrika-Studiecentrum in Leiden, Ton Dietz aan het Instituut voor Sociale Geografie van de Universiteit van Amsterdam.

Etnisch gezien behoort Kameroen tot de meest gefragmenteerde landen van Afrika. De bevolking van elf miljoen mensen is verdeeld over zo'n tweehonderd volkeren, ieder met een aparte taal.

Sinds enkele jaren waait er een democratiseringswind over het Afrikaanse continent. Begin 1989 kende Afrika slechts vier landen met een min of meer democratisch bestuur: Mauritius, Gambia, Senegal en Botswana. Met uitzondering van Senegal hebben deze landen ook altijd sinds het verkrijgen van de onafhankelijkheid een meerpartijensysteem gehad. In alle overige landen ontstond binnen tien jaar na de onafhankelijkheid een éénpartijstelsel. Een meerpartijstaat leidt immers onvermijdelijk, zo luidt het vaak gebruikte argument, tot de opkomst van etnische, regionale en religieuze partijen, en daarmee wordt het proces van natievorming belemmerd. In veel staten werd de rol van de partij als forum voor beleidsdiscussies bovendien steeds vager, waardoor er in feite sprake was van een 'geenpartijensysteem'. Momenteel is er in de meeste Afrikaanse landen sprake van politieke democratisering, variërend van het toestaan van persvrijheid tot een zuiver meerpartijensysteem met vrije verkiezingen. In een aantal landen waar recentelijk een meerpartijensysteem is ontstaan, heeft dat geleid tot

het opstappen van de zittende president. Voorbeelden zijn Benin, Kaapverdie, Sao Tome & Principe, Zambia, Congo, Mali en Burundi (waar de gekozen president inmiddels is vermoord door opstandige militairen). Er zijn ook enkele landen waar het invoeren van een meerpartijensysteem betrekkelijk probleemloos verliep, waar de zittende machthebbers de democratisering hebben overleefd, al dan niet dankzij verkiezingsfraude: Ivoorkust, Angola, Gabon, Kameroen, Ghana en Kenia. Dan is er een aantal landen waar het zittende regime zich zo lang mogelijk heeft verzet – of zich nog steeds verzet – tegen een meerpartijensysteem en waar de uitkomst nog steeds onduidelijk is: Malawi, Zaïre en in zekere zin Nigeria en Zimbabwe.

De staat heeft in Afrika altijd een centrale rol gespeeld in de economische ontwikkeling. De verstrengeling van politieke en economische belangen draagt er in sterke mate toe bij dat het bekleden van een hoge positie in het staatsapparaat de geëigende weg is voor het verkrijgen van rijkdom. Een eenmaal bereikte positie moet koste wat kost worden behouden. Daar hoort een gevoel van 'gezonde politieke concurrentie' en bereidheid de macht over te dragen niet bij. Dit wordt ook wel aangeduid als het 'nulsom'-karakter van de Afrikaanse politiek: de winnaar krijgt alles, de verliezer niets. Hiermee verbonden is het systeem van politieke patroon-clientverhoudingen. De 'patroon' (de persoon met een relatief hoge politieke positie) moet zich verzekerd weten van een zo groot mogelijke groep 'cliënten' (poli-

Foto ABC

in Kenia en Kameroen ring tot etnische polarisatie?

tieke volgelingen) teneinde zijn positie te kunnen veiligstellen. Wegens de baantjes en/of materiele beloningen die ze in de wacht kunnen slepen hebben de cliënten er op hun beurt baat bij dat de patroon aan de macht blijft. Dit *clientelisme* is wijdverspreid in Afrika. Bloedverwanten van de patroon zijn de eersten die profiteren, gevolgd door dorpsgenoten, streekgenoten en ten slotte iedereen die behoort tot dezelfde etnische groep.

Etniciteit

Etniciteit speelt een centrale rol in de Afrikaanse politiek. Wat precies een etnische groep is, is niet altijd even duidelijk. Voor sommigen is het hetzelfde als een 'volk' (in een Afrikaanse context vaak 'stam' genoemd), met een aantal kenmerken, zoals taal, cultuur, gemeenschappelijke geschiedenis, territoriumclaims en politieke organisatie. In werkelijkheid echter blijkt het begrip nogal fluide: mensen migreren en vestigen zich in territoria van andere 'volkeren'; mensen met een andere achtergrond worden vaak gemakkelijk in een bepaald 'volk' opgenomen; en bovendien zijn er legio voorbeelden van door de koloniale machthebbers kunstmatig, om politieke redenen gecreëerde etnische groepen. Daarom is een behaviouristische (gedragsbepaalde) definitie van het begrip etnische groep steeds meer in zwang geraakt. Volgens deze definitie deelt een etnische groep niet alleen bepaalde 'objectieve' kenmerken, maar dient tevens als identiteitsbasis voor degenen die tot die groep behoren. Dit kan de basis vormen voor het mobiliseren van een groepsbewustzijn en solidariteit, hetgeen in bepaalde omstandigheden kan leiden tot politieke activiteiten. Hoewel een dergelijke etnische groep in de regel één taal zal spreken en een bepaald territorium zal bewonen, laat de definitie ook ruimte voor een 'wij'-gevoel op basis van andere kenmerken, zelfs als er in een staat in feite maar één etnische groep in de traditionele zin van het woord bestaat. Een voorbeeld van dit laatste zijn de clan-rivaliteiten in Somalië (zie hierover het artikel van John Houtkamp en Marco Oehlenschläger op pagina 35). Als meerdere etnische groepen op basis van hun etnische bewustzijn rivaliserende politieke activiteiten ontplooiën wordt gesproken van politieke etniciteit. Met andere woorden, etniciteit heeft dan alles te maken met machtspolitiek.

Etniciteit is nauw verbonden met het eerder genoemde systeem van politiek clientelisme. Politieke leiders vinden hun machtsbasis op de eerste plaats bij de 'eigen' etnische groep. Politieke partijen in Afrika hebben primair een etnische en geen programmatische basis. Juist hierom zijn velen nogal pessimistisch over het welslagen van het democratiseringsproces in Afrika: het maakt feitelijk niet uit wie de verkiezingen wint, want het eigenbelang prevaleert hoe dan ook.

Kameroen

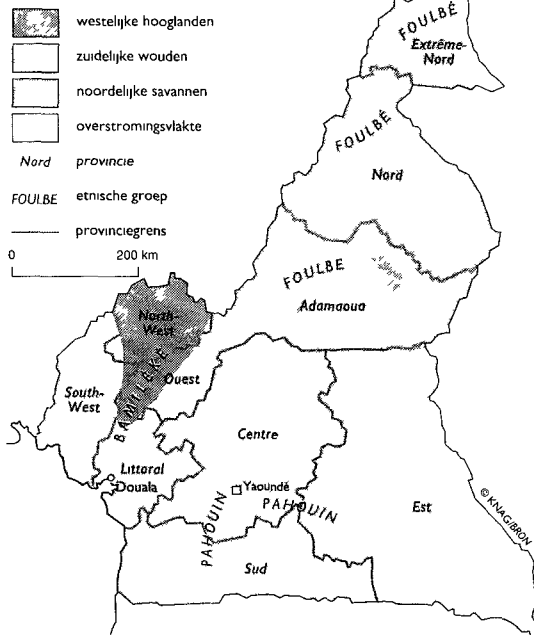
In zowel Kameroen als Kenia zijn in 1992 verkiezingen geweest. In beide landen speelde etniciteit een belangrijke rol.

In etnische termen behoort Kameroen tot de meest gefragmenteerde landen van Afrika. De bevolking van elf miljoen mensen is verdeeld over zo'n tweehonderd volkeren, ieder met een aparte taal. De twee grootste

Kameroen:

landschapstypen, provincies en belangrijkste etnische groepen

Bronnen Area Handbook for the U.R.C. 1974
Van den Boorn, 1984

Figuur 1.

daarvan, elk met rond één miljoen leden, zijn de *Bamileké* in de westelijke hooglanden en de *Pahaouin* in de zuidelijke wouden. De islamitische *Foulbé* (of *Fulani*) in het noordelijke savannegebied, telt ongeveer zeshonderduizend leden (figuur 1).

Op 1 januari 1960 verkreeg Frans Kameroen de onafhankelijkheid (de vroegere Duitse kolonie *Kamerun* werd na de Eerste Wereldoorlog opgesplitst in een Frans en een Brits mandaatgebied; het Britse gebied was een betrekkelijk smalle strook tussen het veel grotere Franse deel en de Britse kolonie Nigeria). Ahmadou Ahidjo, een lid van het Foulbé-volk uit het noorden, werd de eerste president. In februari 1961 werd in Brits Kameroen een volksraadpleging gehouden, waarbij de bevolking van het zuidelijke gebied koos voor toetreding tot het voormalige Franse Kameroen. Zo ontstond op 1 oktober van dat jaar de Federale Republiek Kameroen, bestaande uit een Franstalig en een Engelstalig (de huidige provincies North-West en South-West) deel. Geleidelijk trok Ahidjo steeds meer macht naar zich toe, hetgeen onder andere resulteerde in het uitroepen van de eenheidsstaat, onder de eenheidspartij *Union Nationale Camerounaise* (UNC) in 1966.

In november 1982 trad Ahidjo plotseling af (naar men zegt vanwege een zenuwinstorting) en hij werd opgevolgd door zijn eerste minister Paul Biya, een christelijke zuiderling van de Boulou-stam (één van de stammen binnen de Pahaouin-groep). Biya's machtsovername betekende dat de Franstalige volken van het zuiden een overheersende rol in het overheidsapparaat konden gaan spelen. In de eerste jaren van Biya's bewind werd het aantal ambtenaren fiks uitgebreid met christelijke, Franstalige zuiderlingen. De verliezers waren in de eerste plaats natuurlijk de (Franstalige) noorderlingen.

Voor de Engelstalige bewoners van westelijk Kameroen

Tabel 1. Resultaten presidentsverkiezingen in Kameroen van 11 oktober 1992, per provincie.

provincie	stemmen per provincie (=100%)	Biya RDPC (%)	Bello Bouba UNDP (%)	Fru Ndi SDF (%)	Ndam Njoya UDC (%)
Extrême-Nord	424.216	48	43	4	2
Nord	220.906	43	50	3	1
Adamaoua	122.112	26	64	6	2
Centre	575.407	71	9	19	1
Est	135.914	69	22	7	2
Sud	193.310	95	1	4	0
Littoral	399.070	14	14	68	3
Ouest	388.457	12	2	68	18
North-West	337.038	10	3	86	1
South-West	168.996	21	24	52	2
Kameroen	2.965.426	40	19	36	4

Bron: Cameroon Tribune, 24 oktober 1992.

werd het gevoel gediscrimineerd te worden, dat al onder Ahidjo leefde, onder Biya's presidentschap alleen maar sterker. Ondanks wettelijk geregelde gelijkstelling op dit punt tussen Franstaligen en Engelstaligen, bleken de Engelstalige schoolverlaters en afgestudeerden maar moeilijk een baan bij de overheid te kunnen bemachtigen. Een tweede zeer gevoelig punt in Engelstalig Kameroen betrof de olie, die voor de kust van de provincie South-West wordt gewonnen. Mede dankzij de olie is Engelstalig Kameroen, met het nabijgelegen Douala, het economisch zwaartepunt van het land geworden. Het ontbreken van politieke invloed was de westerlingen dan ook een doorn in het oog.

Meerpartijstelsel

In de loop van de jaren tachtig werd de roep vanuit het noorden en het westen om politieke democratisering steeds sterker. Uiteindelijk heeft Biya deze roep, zij het schoorvoetend, verhoord. In 1992 zijn twee vrije verkiezingen geweest: parlementsverkiezingen op 1 maart en

presidentsverkiezingen op 11 oktober. Hoewel in de twee jaren die daaraan voorafgingen een groot aantal partijen was geregistreerd, waren er eigenlijk maar drie echt van belang. Ten eerste de *Rassemblement Démocratique du Peuple Camerounais* (RDPC, een nieuwe naam voor de voormalige eenheidspartij UNC), de partij van Paul Biya. Het *Social Democratic Front* (SDF), onder voorzitterschap van John Fru Ndi, met vooral aanhang in Engelstalig Kameroen. De derde partij is de *Union Nationale pour la Démocratie et le Progrès* (UNDP), de islamitische partij van het noorden, onder leiding van Maigari Bello Bouba. Daarnaast heeft een drietal kleinere partijen een (lokale) rol gespeeld, waaronder de *Union Démocratique Camerounaise* (UDC) van Amadou Ndam Njoya. In tabel 1 en figuur 2 zijn de uitslagen van de presidentsverkiezingen weergegeven. Uit de tabel en het figuur blijkt dat Biya's RDPC het centrum van het land (met daarin de hoofdstad Yaoundé) en het zuiden beheerst. Fru Ndi's SDF beheerst het westen en Bello Bouba's UNDP grote delen van het noorden. Zoals gezegd is Biya zelf uit het zuiden afkomstig en worden vele topfuncties in de staat, het leger en de RDPC door zuiderlingen bekleed. Wat Fru Ndi betreft is het enigszins verrassend dat deze Engelstalige Kameroenees niet alleen (zoals verwacht mocht worden) de meeste stemmen verwierf in de twee Anglofone provincies, maar ook in de aangrenzende, dichtbevolkte Franstalige provincies Ouest en Littoral. In beide provincies vormen de Bamiléké de grootste etnische groep. Hun steun aan Fru Ndi heeft niet alleen te maken met etnische verwantschap, maar zeker ook met hun overtuiging, als de Kameroenese handelsklasse bij uitstek, de grote slachtoffers te zijn van de al jaren durende economische crisis. Bovendien had Fru Ndi zich tijdens zijn campagne verzekerd van de steun van enkele zeer invloedrijke oppositieleiders van de Bamiléké.

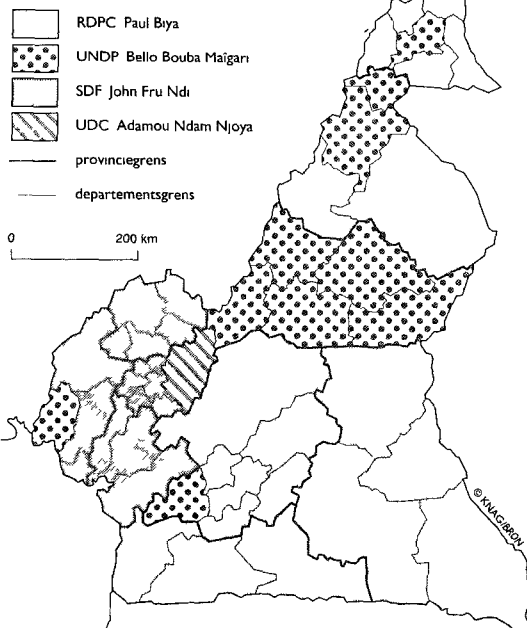
Hoewel het noorden toch algemeen beschouwd werd als het bolwerk van Bello Bouba's UNDP, blijkt zijn aanhang in de provincie Extrême-Nord toch kleiner te zijn dan die van Biya's RDPC. Dit heeft onder meer te maken met de relatief grote, niet-islamitische bevolking en het succesvolle campagne voeren door plaatselijke RDPC-voormannen. Wat het eerste betreft, de niet-islamitische bevolking van Extrême-Nord is eeuwenlang gedomineerd geweest door de machtige Foulbé, maar tijdens het bewind van Biya was hier een eind aan gekomen. Angst voor een nieuwe moslim-hegemonie is voor vele niet-islamieten aanleiding geweest op Biya te stemmen. De succesvolle campagne heeft alles te maken met het systeem van politiek cliëntelisme. Vele lokale functionarissen stemden op Biya om hun baan en salaris niet in gevaar te brengen. Ook werd Biya gesteund door een regionale partij (de *Mouvement pour la Défense de la République* (MDR)), die bij de parlementsverkiezingen verrassend zes zetels had veroverd en waarvan de leider een belangrijke ministerspost had gekregen. Voorts wist Biya – niet in het minst dankzij forse betalingen uit de staatskas – vele leiders van de kleinere niet-moslim groeperingen achter zich te krijgen. Daar waar sprake was van één duidelijke lokale leider, stemde een ruime meerderheid van de betreffende etnische groep voor Biya, maar in geval van rivaliserende chefs was het stemresultaat navenant verdeeld. De conclusie is dat regionale etnisch-religieuze tegenstellingen, alsmede lokale machts- en afhankelijkheidsrelaties, een bepalende rol hebben gespeeld in het stemgedrag van de bevolking.

Figuur 2.

Kameroen:

uitslag presidentsverkiezingen
11 oktober 1992

Bron: Cameroon Tribune, 24/10/1992

Kenia

Kenia is een land met drie macro-culturele groepen: de *Bantugroep*, de *Nilotische groep* en de *Kushitische groep*.

De Bantugroep is het grootst en omvat ongeveer tweederde van de bevolking, met clusters aan de kust, in het centrum en in het westen van het land. De Nilotische groep omvat ongeveer 30 procent van de bevolking en leeft in en rond de Rift Valley en aan het Victoria Meer. De Kushitische groep (vroeger *Hamieten* genoemd en vooral bestaand uit Somali) is klein maar leeft in een uitgestrekt gebied in het noordoosten. Hoewel er op basis van taal en historische verwantschap dus gesproken zou kunnen worden van een driedeling, is de etnische versnippering in de praktijk veel groter. De bevolking van 25 miljoen mensen is verdeeld in ongeveer 40 etnische groepen. Geen enkele groep heeft een numeriek overwicht. De *Kikuyu* in centraal Kenia zijn met 21 procent het talrijkst, gevolgd door *Luhya* in west Kenia (14 procent), *Luo* aan het Victoria Meer (13 procent),

Foto ABC

Kalenjin in de Rift Valley (11 procent), *Kamba* in het zuidoosten (11 procent), *Kisii* in het zuidwesten (6 procent) en *Meru* ten oosten van Mount Kenia (5 procent). Hiervan horen *Kikuyu*, *Luhya*, *Kamba*, *Kisii* en *Meru* tot de Bantugroep en de *Luo* en *Kalenjin* tot de Nilotische groep. Deze groepen vallen weer uiteen in subgroepen. Zo staan de *Luhya* van oudsher bekend om hun interne rivaliteiten en is er van een *Kikuyu* eenheidsgevoel weinig sprake. Daarentegen is er de laatste vijftien jaar een aanzienlijk eenheidsgevoel gegroeid (of: gecreëerd) onder de *Kalenjin*. Gedurende de koloniale tijd sprak niemand nog over deze groep, maar over afzonderlijke kleinere groepen zoals de *Nandi*, *Kipsigis*, *Pokot*, en de *Tugen*.

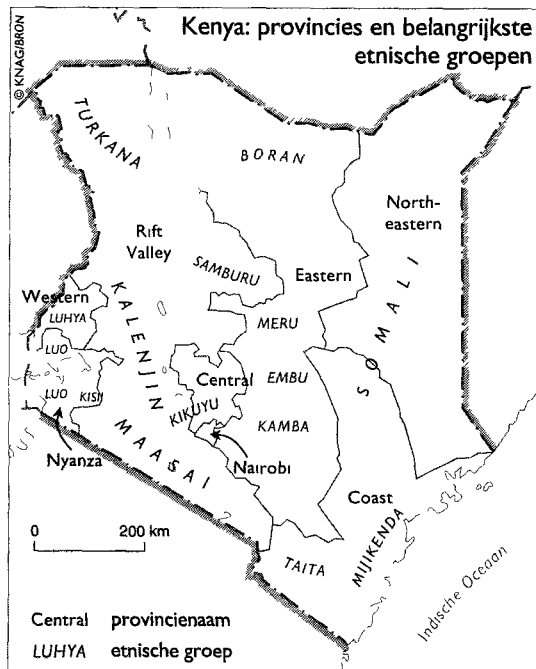
Na een bloedige guerrilla van vooral de *Kikuyu* in de jaren vijftig tegen het Britse koloniale gezag en zijn Afrikaanse handlangers (bekend geworden onder de naam *Mau Mau*), werd Kenia in 1963 onafhankelijk onder de *Kikuyu*-president Jomo Kenyatta. In de aanloop naar de onafhankelijkheid hadden zich twee politieke groeperingen gevormd, de *Kenya African National Union* (KANU) als bundeling van vooral *Kikuyu*- en *Luo*-belangen en de *Kenya African Democratic Union* (KADU) van een aantal kleinere volkeren, vooral uit de Rift Valley. KANU stond voor een radicalere aanpak, met leuzen als 'Afrikaans socialisme' en een voorkeur voor een sterke centrale staat. KADU vertegenwoordigde gematigder politieke krachten en wenste een gedecentraliseerd staatsapparaat en meer ruimte voor particulier initiatief. De eerste president, Kenyatta, was afkomstig uit KANU. De latere president Daniel Arap Moi was een voorman van de KADU. Vrijwel onmiddellijk na de onafhankelijkheid versmolten de twee partijen tot één KANU en de meeste leiders schoven snel op naar politieke middenposities. In 1966 leidde dat tot het uitreden van een groep rondom de eerste vice-president Oginga Odinga, een lid van het *Luo*-volk. Deze dissidenten vormden de radicale *Kenya Peoples Union* (KPU). In 1969 werd deze partij verboden en haar leiders werden gevangens gezet. Dat leidde in de praktijk tot een éénpartijstelsel. Daarbinnen kwam het echter tot stevige meningsverschillen alsmede tot steeds groter verzet tegen de concentratie van macht en rijkdom bij een kleine *Kikuyu*-groep rondom president Kenyatta. Toen Kenyatta in 1978 stierf en werd opgevolgd door Moi, die al tien jaar het vice-presidentschap bekleedde, luidde dat een verschuiving in van politieke en economische machtsposities in de richting van vooral

de *Kalenjin*. President Moi was afkomstig van een kleine groep binnen de *Kalenjin*, de *Tugen*. Door behendig manoeuvreren wist Moi zijn aanvankelijk wankelende politieke positie steeds verder te versterken. Hij overleefde een staatsgreep (in 1982) en bouwde de vanaf 1982 enige toegestane partij (KANU) om tot een machtsapparaat in zijn handen en die van een coterie rondom hem.

Aanhangers van de KANU-partij in Kenia.

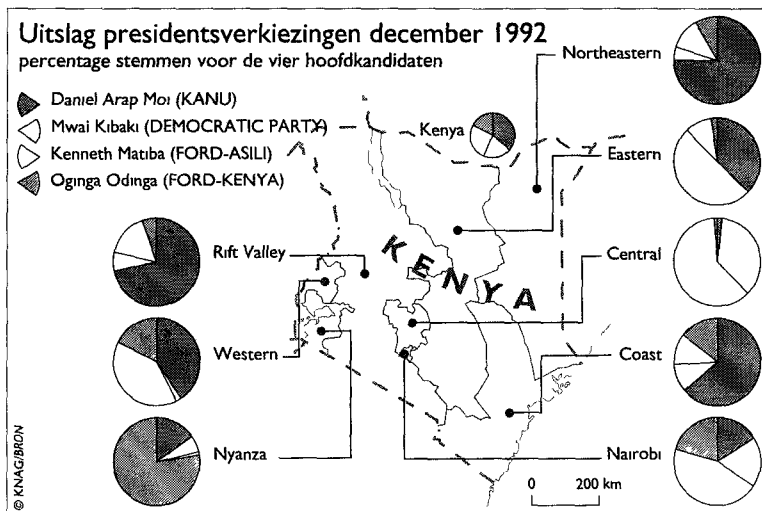
'Tribal clashes'

Vanaf 1990 werd de binnen- en buitenlandse druk tot democratisering zo groot dat Moi eraan toegaf. Hij wees er wel bij voortdurend op dat een 'multiparty' systeem zou leiden tot etnische strijd en de groep rondom hem heeft er alles aan gedaan om die 'voorspelling' te laten uitkomen. Vanaf het begin van de politieke campagnes is er sprake geweest van etnisch geweld: eerst tussen *Kalenjin* en *Luhya*, later uitgebreid met bloedige *tribal clashes* tussen *Kalenjin* en *Luo* en tussen *Kalenjin* en *Kikuyu*. Inmiddels is het ook mis tussen *Maasai* en *Kikuyu* en is het endemische geweld in de noordelijke veehoudersstreken uitgegroeid tot een chaos van roof en plunderingen. In het begin van de politieke campagne

Figuur 3.

Literatuur
Area Handbook for the United Republic of Cameroon (1974)
 Washington, D.C.: The American University
Boorn, P.H.J. van den (1984) *Kameroen*
 Amsterdam. Koninklijk Instituut voor de Tropen.
Cameroon Tribune, 24 okt 1992.
Dietz, T., D. Foecken & A. van Haastrecht (1988) *Kenia*.
 Amsterdam. Koninklijk Instituut voor de Tropen/
 NOVIB/SDU

Figuur 4.

zag het er naar uit dat de politieke oppositie af zou stevenen op een ruime overwinning. De KANU van Moi zag haar politieke dominantie beperkt tot de Rift Valley. Maar de oppositie, geleid door oudgedienden vol onderlinge haat en nijd, verbrokkelde in de loop van 1992 tot drie hoofdgroeperingen: de *Democratic Party* (DP) van voormalig vice-president Mwai Kibaki (een Kikuyu) en het *Forum for the Restoration of Democracy* (FORD), geleid door het lid van het Kikuyu-volk Kenneth Matiba (een voormalig minister) en door Oginga Odinga (een Luo), de al genoemde eerste vice-president van het land. FORD viel vervolgens uiteen in een groep onder leiding van Matiba (FORD-Asili) en een groep onder leiding van Oginga Odinga (FORD-Kenia). Bij de verkiezingen voor het presidentschap en voor het parlement, beide op 29 december 1992, zou een verenigde oppositie ruimschoots hebben gewonnen. Maar omdat de oppositie zo verdeeld was, werd de zittende president Moi met 36 procent van de stemmen herkozen. Dat betekent dat slechts een armzalige 16 procent van de stemgerechtigden op de huidige president heeft gestemd. Door het districtenstelsel naar Brits model behaalde de KANU in het parlement de absolute meerderheid (100 zetels; tegen 31 voor FORD-Asili, 31 voor FORD-Kenia, 23 voor de DP en 3 voor kleine partijen).

Doornbos, M. (1991)

Linking the future to the past: ethnicity and pluralism Review of African Political Economy, No. 52, pp. 53-65.

Holmquist, F. & M.

Ford (1992) Kenya. *sloughing toward democracy* In: *Africa Today*, Vol. 39, No. 3, pp. 97-111

Hornsby, C. & D.

Thrup (1992) *Elections and political change in Kenya* In: *Journal of Commonwealth & Comparative Politics*, Vol. 30, No. 2, pp. 172-199

Jeune Afrique 12-18 nov. 1992.

Lemarchand, R.

(1992) *African transitions to democracy. an interim (and mostly pessimistic) assessment* *Africa Insight*, Vol. 22, No. 3, pp. 178-185

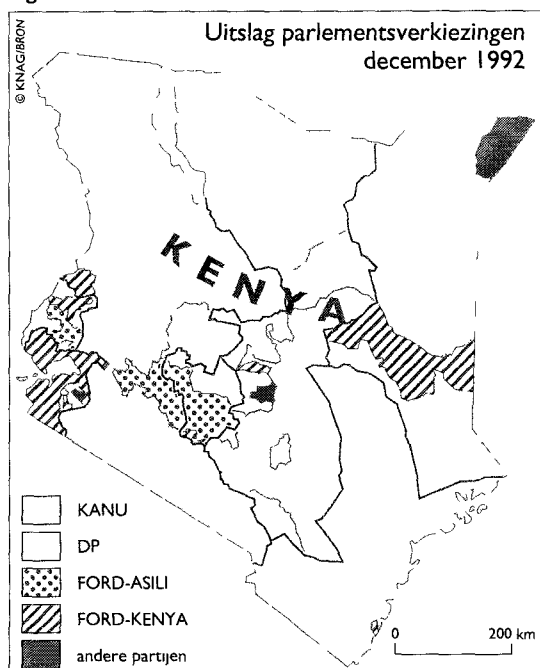
Osaghae, E.E. (1993)

A re-examination of the conception of ethnicity in Africa as an ideology of inter-elite competition. *African Study Monographs*, Vol. 12, No. 1, pp. 43-60

Schilder, K. (1993) *La democratie aux champs, les présidentielles d'octobre 1992 au Nord-Cameroun* *Politique Africaine* pp. 115-122

Weekly Review, Nairobi, 1/1, 8/1, 15/1 1993

Figuur 5.

Hoe 'etnisch' is de uitslag? Als we kijken naar de uitslag van de presidentsverkiezingen op provincieniveau (figuur 4) dan blijkt de zittende president de winnaar in zijn eigen Rift Valley Province, maar bovendien in de provincies aan de kust en in het noordoosten. De kandidaat van de DP, Mwai Kibaki blijkt het sterkst in de Eastern Province. De derde kandidaat, Kenneth Matiba, wint in Nairobi en in Central Province en de vierde kandidaat, Oginga Odinga in het Luogebied van Nyanza Province. De Western Province, tenslotte, stemt sterk verdeeld tussen vooral Moi en Matiba (figuur 3 en 4).

Het is veelzeggend dat Moi in de districten met een Kikuyu-of-Luhya-meerderheid in de Rift Valley Province verloor, terwijl hij in de districten van de Eastern Province die het meest met de Kikuyu verwant zijn ook geen meerderheid behaalde. Even veelzeggend is dat het gebied in de zuidwestelijke Nyanza Province waar géén Luo's maar Kisii wonen niet op Oginga Odinga stemde.

De verkiezingen voor het parlement laten een vergelijkbaar beeld zien (figuur 5). President Moi's KANU haalde haar steun niet alleen in alle Kalenjindistricten, maar ook in het Turkana-, Maasai- en Kushitische gebied, in de Bantugebieden van het zuidoosten en in twee districten van de Luhyagroep in het westen. Dit waren ook grotendeels de gebieden waar dertig jaar geleden de KADU zegevierde. De Democratic Party behaalde zetels in de noordelijke Kikuyugebieden, in het nabije Meru- en Embu- en Isiologebied en in enkele Kambagebieden. FORD-Asili behaalde de meerderheid in de zuidelijke Kikuyustreken en in het Kakamegadistrict, waar de leider Matiba zich verbonden had met een populaire Luhya-politicus. Ook de meeste zetels van Nairobi gingen naar FORD-Asili. Ten slotte wist de kandidaat van FORD-Kenia, de veteraan Oginga Odinga het hele Luogebied voor zich te winnen, maar dan ook hoofdzakelijk dáár alleen; er is een kleine Luhya-zone in het noordelijke Luhyagebied waar FORD-Kenia ook de meeste stemmen kreeg, evenals in een deel van Mombasa aan de kust, waar de partij een aantal kandidaten had geaccepteerd die daarvoor behoorden tot de (van verkiezingen uitgesloten) *Islamic Party of Kenya*. FORD-Kenia slaagde erin om één Kikuyu-afgevaardigde te krijgen: de jonge vice-president van de partij, Paul Muite, die als een van de weinige Kikuyu's niet was afgesplitst naar FORD-Asili.

Kijken we naar de etnische achtergrond van de gekozen parlementsleden van de oppositie dan is 67 procent van FORD-Asili Kikuyu, 61 procent van FORD-Kenia Luo en 52 procent van DP opnieuw Kikuyu. In de KANU daarentegen is geen enkele Luo of Kikuyu tot parlements lid gekozen. We vinden daar alle gekozen Kalenjins, 12 van de 17 gekozen Kamba's uit het zuidoosten, 9 van de 10 gekozen Somali uit het noordoosten, alle 6 gekozen Maasai, 6 van de 9 gekozen Kisii en verder vertegenwoordigers van alle kleinere volkeren. De numeriek tweede groepering in Kenia, de Luhya, is sterk versnipperd met 9 parlementariërs bij FORD-Asili, 7 bij KANU en 5 bij FORD-Kenia. Het gezaghebbende Keniase weekblad *The Weekly Review* schreef: "Het zevende parlement zal een levend voorbeeld zijn van de realiteit van de etnische politiek in Kenia." Zelfs de multiculturele hoofdstad lijkt etnisch te hebben gestemd: in Nairobi, met een grote Kikuyu minderheid, behaalde FORD-Asili het grootste aantal stemmen (40 procent); FORD-Kenia behaalde er iets meer dan 20 procent evenveel als het aantal Luo's.